

УДК 378.046.4

*ОКСАНА САГАЧ, доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, корекційної освіти та менеджменту, Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського
ORCID ID 0000-0002-4504-3405
Oksmos78@ukr.net*

ПРОФЕСІЙНА АДАПТАЦІЯ ВЧИТЕЛІВ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

OXSANA SAHACH, Doctor of pedagogics, associate professor of the department of the correctional education pedagogy and management, Chernihiv Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education of K. D. Ushynskiy

PROFESSIONAL ADAPTATION OF TEACHERS TO PEDAGOGICAL ACTIVITIES

У матеріалі подано аналіз проблематики професійної адаптації молодого педагога. Розкрито психолого-педагогічну сутність категорії "професійна адаптація". Розглянуто функції професійної адаптації молодих фахівців, які виступають своєрідним її професійним полем, зокрема: психологічна, розвивальна, стимулююча, культурологічна. Охарактеризовано процес проходження молодим педагогом педагогічної інтернатури як системи заходів, спрямованих на його підтримку. З'ясовано роль визначальних чинників, від яких залежить успішність професійної адаптації. Розглянуто види професійної адаптації педагога-інтерна.

Ключові слова: молодий вчитель, педагогічна інтернатура, професійна адаптація, професійний розвиток, безперервність, наставництво.

Мета: дослідження процесу адаптації молодих учителів до професійної педагогічної діяльності, зокрема, у процесі проходження педагогічної інтернатури.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В умовах модернізації системи освіти в Україні одним з основоположних завдань стає

оновлення змісту неперервної освіти, а саме успішна професійна адаптація молодого вчителя до педагогічної діяльності. Професійна адаптація педагога впродовж проходження ним педагогічної інтернатури слугує визначальною сходинкою у професійному зростанні. У Законі України "Про повну загальну середню освіту" від 16. 01. 2020 № 463-IX педагогічна інтернатура визначається як: система заходів, направлених на підтримку педагогічного працівника закладу освіти, призначеного на посаду вперше, у провадженні ним педагогічної діяльності та набутті (удосконаленні) фахової майстерності.

У ст. 23 Закону України "Про повну загальну середню освіту" зазначено, що педагогічна інтернатура відповідно до ст. 23 вказаного закону організовується в день, коли молодого вчителя було призначено на посаду педагогічного працівника. Тривалість педагогічної інтернатури складає один рік. Підставою щодо її організації є наказ керівника ЗЗСО, який має містити відомості про интерна та його наставника, а також строк проходження. Наставником здійснюється підтримка молодого педагога, його супровід на початку педагогічної діяльності. Ним має бути досвідчений педагогічний працівник з досвідом роботи не менше ніж п'ять років (*Про*

повну загальну середню освіту, 2020).

У ході педагогічної інтернатури відбувається: процес перевірки та вдосконалення тих знань і вмінь, які набулі під час навчання у ЗВО, оволодіння сучасними методами навчання (*Білецька, Коберник, 2023).*

Аналіз досліджень і публікацій.

Аналізуючи наукові джерела щодо проблематики адаптації, можна зазначити, що різні її аспекти вивчались низкою вчених – як вітчизняних, так і зарубіжних. Так, науково-методологічні передумови вивчення процесів адаптації розглядаються в дослідженнях О. Абдуліної, Б. Ананьева, Л. Гришанова, Л. Єгорової, О. Кокуна, Ф. Мерсона, О. Мороза. Професійну адаптацію, її структуру, зміст, форму, рушійні сили розглянуто в доробку О. Бурмиштова, О. Галус, О. Гура, В. Давидович, Є. Клімов, В. Кузьміна, С. Кулик, А. Маркова, О. Мороз, Н. Ничкало, А. Реан, В. Сластьонін, М. Фіцула. Вивчення питань адаптації педагогів до професійної діяльності знайшло своє відображення у працях А. Баранова, М. Бордукова, С. Вершловського, М. Гринців, Л. Мітіної, О. Мороза, А. Семез, Л. Семез, В. Семиченко, О. Солодухової, Н. Чайкіної, О. Шевченко.

Проблеми запровадження педагогічної інтернатури та професійної адаптації у процесі проходження

педагогічної інтернатури досліджували М. Вовк, Ю. Грищенко, І. Білецька, Ю. Коберник, Л. Кірішко, І. Новик, О. Венгловська.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для професійного становлення вчителя важливою віхою є початок його трудової діяльності, яка стає "школою" його особистісно професійного виховання. Професійний розвиток – це процес, і суб'єктом, і об'єктом якого одночасно є людина. Становлення молодого вчителя в педагогічній професії відіграє одну з визначальних ролей для особистісного та професійного розвитку, оскільки учорашній випускник стає суб'єктом педагогічної діяльності (Сидорчук, 2014). Очевидний той факт, що молодий вчитель, котрий щойно здобув педагогічну освіту, лише починає свій шлях з оволодіння педагогічною майстерністю. Саме його входження у професію визначає подальшу професійну діяльність молодого педагога та забезпечує його професійне зростання в майбутньому (Сагач, 2021).

Початок професійної діяльності молодого вчителя, як правило, супроводжується низкою суперечностей, зокрема: достатньо високим рівнем знань учорашнього випускника з предмета, який він викладає, але методика викладання перебуває на рівні суто теоретичному; відмінність між традиційними методами викладання, які були засвоєні у процесі навчання у ЗВО, та інноваційними педагогічними технологіями; високий рівень вимог до вчителя з боку учнів і їхніх батьків щодо володіння предметом, але низький мотиваційний рівень самих учнів щодо його засвоєння; випускник відчуває себе вже сформованим професіоналом, але в перший рік роботи у школі усвідомлює необхідність підвищення власного професіоналізму (Рудіна, 2009).

Зростання професійних досягнень учителя в результаті накопичення педагогічного досвіду та неперервного перегляду способів викладання визначається як його професійний розвиток. Професійний розвиток учителя – це процес

неперервних перетворень у педагогічній діяльності, які приводять до стійкого розвитку професіоналізму. Такий процес більшість дослідників поділяє на стадії, етапи, рівні та характеризує через взаємовпливи і взаємозумовленість усіх його аспектів та компонентів. Зазвичай, процес професійного розвитку відбувається за такими напрямками, як: зміна системи діяльності, становлення професійного світогляду, зміни когнітивних, емоційних, практичних настанов педагога в межах взаємодії. Кожний попередній рівень пов'язаний з наступним (Glatthorn, 1995).

Професійний розвиток молодого фахівця, його "входження" в педагогічну професію мають відбуватися через наставництво досвідченого вчителя впродовж одного року після отримання кваліфікації, у процесі проходження педагогічної інтернатури (Вовк, Грищенко, 2022). Наставництво передбачає: певну форму взаємодії між двома людьми, де одна особа, котра має досвід і знання в певній сфері, допомагає іншій особі навчитися тих навичок чи здобути (удосконалити) професійні компетентності; передачу знань, досвіду, цінностей і навичок від наставника до підопічного працівника (учня, студента, интерна, педагога), котрий звертається до наставника по допомогу (Новик, Венгловська, 2023).

Відповідно до Закону України "Про повну загальну середню освіту" від 16. 01. 2020 № 463-IX, педагогічна інтернатура - система заходів, спрямованих на підтримку педагогічного працівника закладу освіти, призначеного на посаду вперше, у провадженні ним педагогічної діяльності та набутті (удосконаленні) його фахової майстерності (Вовк, Грищенко, 2022).

Педагог-наставник забезпечує методичний супровід проходження педагогічної інтернатури та координує хід виконання інтерном спільно запланованих заходів відповідно до програми педагогічної інтернатури. Програма інтернатури укладається наставником спільно з інтерном і затверджується керівни-

ком закладу освіти.

Варто зауважити, що для молодого спеціаліста початковий етап його професійного становлення є досить складним, оскільки саме тоді відбувається перехід від теорії до практичної педагогічної діяльності, адже завдання, які постають перед колишнім студентом після приходу до школи, відрізняються від завдань навчальних. Зрозуміло, що одразу після закінчення університету вчорашній студент не стане висококласним фахівцем. Кожен молодий фахівець на початку своєї педагогічної кар'єри стикається з труднощами, що пов'язані передусім з недостатнім досвідом практичної роботи, а отже, виникає необхідність їх подолання за рахунок реалізації професійної адаптації, без якої подальший професійний розвиток неможливий (Сагач, 2021).

Професійна адаптація складний і суперечливий процес. У психології вона визначається як процес залучення до нової ситуації, у якій формується нова система взаємодії, взаємин між членами колективу на основі взаємовпливів особистості та навколишнього трудового середовища. В. Долгова називає професійну адаптацію педагога процесом, пов'язаним з оволодінням професійними навичками, взаємодією з учнями та їх батьками, адміністрацією школи. А. Семез і Л. Семез, опираючись на дослідження, визначають адаптацію як процес, результатом якого стає зовнішнє пристосування особи до нових для неї умов існування, та внутрішні зміни (Сагач, 2018; Семез, 2015).

А. Семез, виділяє фізіологічну, соціально-психологічну та професійну адаптацію. Підтвердженням рівня професійної адаптації молодого фахівця є ті труднощі, які виникають під час реалізації ним професійних завдань, і рівень самостійності у процесі їх виконання, задоволення або незадоволення власною роботою, рівнем взаємин з учнівським колективом та колегами (Сагач, 2021; Семез, 2010).

Професійна адаптація інтернів є процесом, метою якого слугує підготовка молодого вчителя до

професійної діяльності в конкретному закладі освіти. У процесі професійної адаптації інтерна відбувається його ознайомлення зі структурою ЗЗСО, з умовами роботи у ньому, структурою і педагогічним колективом та іншими учасниками освітнього процесу, особливостями його організації. Інтерн набуває знань і навичок, необхідних для педагогічної діяльності. Виділяють кілька видів професійної адаптації інтернів, а саме: соціальну, психологічну, інформаційну, емоційну (Новик, Венгловська, 2023).

Соціальна та психологічна адаптація тісно взаємопов'язані. Соціальна адаптація полягає у взаємодії інтернів з колегами, керівництвом, здобувачами освіти та їхніми батьками. Її результатом стає успішна інтеграція інтерна в нове соціальне середовище, пов'язане з його професійною діяльністю. Соціальна адаптація передбачає засвоєння і використання норм та цінностей, притаманних новому професійному оточенню, розвиток умінь і навичок, що необхідні для діяльності у цьому середовищі. Сюди ж належить встановлення позитивних взаємин з педагогічним колективом, керівництвом, учнями та їх батьками. Соціальна адаптація характеризується динамічністю перебігу. Засоби входження особистості до соціального середовища соціально перетворені (Новик, Венгловська, 2023; Семез, 2010).

Психологічна адаптація є процесом, завдяки якому новопризначений педагог здатний успішно адаптуватися до тих вимог і викликів, які виникають у процесі професійної діяльності. Це адаптація до психологічних особливостей нового середовища, а саме: подолання відчуття невпевненості у власних можливостях, розуміння і прийняття нових соціальних та професійних ролей, засвоєння нових професійних навичок та інформації, здатність командної роботи та взаємодії з педагогічним колективом, учнями, батьками, вироблення стресостійкості (Новик, Венгловська, 2023).

Психологічна адаптація емоцій-

но забарвлює професійну адаптацію, є реакцією на нове середовище. Перебіг психологічної адаптації залежить від специфіки професійної адаптації, адже професійні хиби та невдачі можуть бути причинами емоційного дискомфорту. Зміст соціально-психологічної адаптації полягає у формуванні оновленого психологічного поведінкового стереотипу; коригуванні особистісних якостей відповідно до вимог, які постають у процесі нової діяльності; пристосуванні до адміністрації школи, колективу колег та учнів (Семез, 2010).

Інформаційна адаптація є процесом засвоєння і використання інформації, яка необхідна для того, щоб ефективно діяти в новому професійному середовищі. Полягає в ознайомленні з новими освітніми технологіями, програмними засобами, інформаційними ресурсами та іншими інструментами, які необхідні для виконання професійних завдань. Інформаційна адаптація забезпечує розуміння та використання інформації, що так потрібна у професійній діяльності.

Емоційна адаптація пов'язана з розвитком здатності до саморегуляції та підтримки емоційного балансу у процесі роботи з учасниками освітнього процесу. Інтерн має навчитися контролювати власні емоції та розуміти емоційні потреби всіх учнів і колег (Новик, Венгловська, 2023).

Загалом адаптація молодого вчителя пов'язана з учнями. Останні є об'єктами трудової діяльності молодого вчителя. Вдале контактування з ними – одна з умов, що позитивно впливає на залучення до педагогічної професії, а отже, визначає як професійні невдачі, так і успіхи. Значущою для професійної адаптації є взаємодія з досвідченими колегами, наставником, адже запорукою успішного подолання фахових труднощів слугує їхня допомога. Така взаємодія сприяє успішній професійній адаптації та розвитку. В її основі лежить співпраця вчителя-професіонала та молодого спеціаліста, метою якої є підтримка останнього, формування в нього мети для повноцінної ре-

алізації у професії та подальшого самовдосконалення і розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, варто вказати на багатофункціональність процесу професійної адаптації, оскільки вона є одночасно і необхідною умовою, і засобом оптимізації взаємодії людини з професійною діяльністю, і середовищем, у якому працює; виступає складовою професійного розвитку особистості; впливає на успішне опанування фаховою діяльністю.

Метою вказаних вище заходів є усвідомлення та осмислення вчителем-початківцем власних помилок і досягнень, створення своєрідного орієнтиру для подальшого професійного вдосконалення. Отже, подолання ускладнень, які виникають у перші роки професійно-педагогічної роботи вчителя, відбувається успішно за активної допомоги з боку досвідчених колег, формування усвідомленої, стійкої мотивації та професійного методичного супроводу щодо процесу професійного становлення.

Сьогодні процес адаптації молодих учителів до професійної педагогічної діяльності, зокрема, у процесі проходження педагогічної інтернатури стає основою процесу професійного розвитку педагогів, що і має стати об'єктом подальшого наукового пошуку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Білецька, І. О., Коберник, О. М. (2023). Професійна адаптація молодого вчителя у процесі педагогічної інтернатури. *Перспективи та інновації науки*, № 7 (25).

Вовк, М. П., Грищенко, Ю. В. (2022). Проблеми запровадження педагогічної інтернатури в Україні. *Академічні студії*, 2.

Про повну загальну середню освіту. Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text/>

Новик, І., Венгловська, О. (2023). Наставництво: професійна підтримка та розвиток педагогів. Київ: УІРО. 111 с.

Рудіна, М. В. (2009). Модель професійного зростання молодого вчителя англійської мови. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили*, 95. URL http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2009_108_95_32.

Сагач, О. М. (2021). Теоретичні і методичні засади професійного зростання вчителів у системі неперервної педагогічної освіти. (Дис. ... доктора педагогічних наук). Чернігів.

Сагач, О. М. (2018). Професійна адаптація вчителів-початківців як основа неперервного професійного зростання. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*, 154 (2).

Семез, А. (2015). Теоретичні аспекти професійної адаптації особистості молодого педагога. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*, 135. URL http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2015_135_50.

Семез, А., Семез, Л. (2010). Професійна адаптація як процес трансформації особистості молодого вчителя. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*, 88. URL <http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/2100/1>.

Сидорчук, Н. Л. (2014). Педагогічна рефлексія як вияв творчого потенціалу особистості педагога. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*, 9. URL http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2014_9_42.

nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2014_9_42.

Glatthorn, A. (1995). *Teacher development: international Encyclopedia of Teaching and Teacher Education*. London: Pergamon Press. 198 p.

REFERENCES

Biletska, I. O., Kobernyk, O. M. (2023). Profesiina adaptatsiia molodoho vchytelia u protsesi pedahohichnoi internatury. *Perspektyvy ta innovatsii nauky-Perspectives and innovations of science*, 7 (25).

Vovk, M. P., Hryshchenko, Yu. V. (2022). Problemy zaprovadzhennia pedahohichnoi internatury v Ukraini. *Akademichni studii. Seriia "Pedahohika"-Academic studies. "Pedagogy" series*, 2.

Pro povnu zahalnu seredniu osvitu. *Zakon Ukrainy vid 16.01.2020 № 463-IX*. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text/>

Novyk, I., Venhlovska, O. (2023). *Nastavnytstvo: profesiina pidtrymka ta rozvytok pedahohiv*. Kyiv: UIRO. 111 s.

Rudina, M. V. (2009). Model profesiinoho zrostannia molodoho vchytelia anhliiskoi movy. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnogo universytetu imeni Petra Mohyly*, 95. URL http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2009_108_95_32.

Sahach, O. M. (2021). *Teoretychni i metodychni zasady profesiinoho zrostannia vchyteliv u systemi nepererвної pedahohichnoi osvity*.

(Dys. ... doktora pedagogichnyh nauk). Chernihiv.

Sahach, O. M. (2018). Profesiina adaptatsiia vchyteliv-pochatktivsiv yak osnova nepererвноho profesiinoho zrostannia. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu*, 154 (2).

Semez, A. (2015). *Teoretychni aspekty profesiinoi adaptatsii osobystosti molodoho pedahoha. Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka*, 135. URL http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2015_135_50.

Semez, A., Semez, L. (2010). Profesiina adaptatsiia yak protses transformatsii osobystosti molodoho vchytelia. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka*, 88. URL <http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/2100/1>.

Sydorchuk, N. L. (2014). *Pedahohichna refleksiiia yak vyiv tvorchoho potentsialu osobystosti pedahoha. Onovlennia zmistu, forma ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladakh osvity*, 9. URL http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2014_9_42.

Glatthorn, A. (1995). *Teacher development: international Encyclopedia of Teaching and Teacher Education*. London: Pergamon Press. 198 p.

Стаття надійшла 26.03.2024 р.

